

FOLYÓ SZELI KETTÉ – RÉGÉSZETI KUTATÁSOK PEST VÁRMEGYÉBEN A szentendrei MűvészetMalomban megrendezett konferencia és kiállítás

DÉCSI ENIKŐ¹ – RAJNA ANDRÁS²

Magyar Régészet 15. évf. (2025) 2. szám, pp. 62–67.

Pest vármegye – kedvező természetföldrajzának és a főváros közelségének köszönhetően – napjainkban az ország egyik legdinamikusabban fejlődő régiója. Ennek eredményeként az elmúlt évtizedben temérdek beruházás és azokat megelőző régészeti kutatás folyt. A nagyszabású ásatások mellett a múzeumhoz szervesen kötődő Községi Régészeti Egyesületnek köszönhetően számos terepbejárás, fémkereső műszeres lelőhelyfelderítés és tervásatás is megvalósult. A 2025. március 6-án megnyílt „Folyó szeli ketté – Régészeti kutatások Pest vármegyében” című időszaki kiállításon a Ferenczy Múzeumi Centrumnak, az MNMKK Visegrádi Mátyás Király Múzeumnak, a Salisbury Kft. munkatársainak és a vármegyében tevékenykedő régészeknek a kutatásait, valamint egyetemi hallgatók által feldolgozott leletanyagokat mutattunk be. A kiállításhoz március 6–7-én szakmai konferencia is társult, amely az elmúlt évtized feltárásaihoz kapcsolódó eredményeket helyezte fókuszba.

KONFERENCIA

Az előadások sok témakört öleltek fel, időben pedig a legrégebbi kőkortól egészen a kora újkorig terjedő kérdéseket fedtek le. A könnyebb átláthatóság kedvéért végül három nagy témacsoportot hirdettünk meg: az első napon a temetők és a módszertani kérdések, a második napon pedig a telepek kerültek előtérbe.

A konferencia szervezése során nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy a vármegyében kutatásokat folytató szakemberek mellett olyan egyetemi hallgatók is bemutathassák munkáikat, akik a Ferenczy Múzeumi Centrum régészeti gyűjteményének szakanyagait dolgozták fel alap- vagy mesterszakos diplomamunkáikban. Az esemény különlegességét biztosította továbbá, hogy az előadások között civil kutatók is lehetőséget kaptak, hogy régész közreműködésével vagy önállóan prezentálhassák eredményeiket (1. kép). A fentieknek köszönhetően rendkívül változatos programot sikerült összeállítani (<https://femuz.hu/folyo-szeli-kette-regeszeti-kutatasok-pest-varmegyesi-konferencia/>).

1. kép. A konferencia hallgatósága (fotó: Deim Balázs)

KIÁLLÍTÁS

A modern kori Magyarország területének egyetlen olyan vármegyéje Pest, amelyet a szó szoros értelmében kettéssel a Kárpát-medence legnagyobb folyója. Ez a természeti határ, amely földrajzi szempontból is két, merőben különböző tájegységre osztja a vármegyét, a történelem évezredein keresztül éles határvonalat jelentett. Gondolhatunk itt az őskor idején a Duna két partján élő, eltérő kulturális identitású csoportokra, vagy a római korban a birodalom határvonalára, a limesre. Változás a középkor időszakában következett be, amikor a folyó – a különböző átkelési lehetőségek, utak, révek és kikötők révén – összekötő kapocssá

¹ Régész, Ferenczy Múzeumi Centrum. E-mail: eniko.decsi@muzeumicentrum.hu

² Régész, Ferenczy Múzeumi Centrum. E-mail: rajna.andras@muzeumicentrum.hu

2. kép. A vármegyét szimbolikusan kettéosztó Dunát megjelenítő installáció
(kiállítás kivitelezés: Petrik Zsolt, fotó: Deim Balázs)

3. kép. A Szentendre városát bemutató római és avar kori részleg
(grafika: Jakucs János, fotó: Deim Balázs)

lépett elő és testvérvárosok kialakulását eredményezte. A Dunakanyar napjainkban lakott térségei, a Budai- és Visegrádi-hegység, a Pilis és a Börzsöny magaslati vidékei, a Zsámbéki-medence vagy a Pesti-síkság alföldi régiói számos különböző régészeti korszak emlékeit őrzik.

A tárlat tematikájában és látványvilágában is szerettük volna megjeleníteni ezt a tagoltságot, ezért a lelőhelyek kiválasztása során a változatosságot és a sokszínűséget tartottuk szem előtt: azt, hogy olyan anyag kerüljön a nagyközönség elé, amit korábban még nem láthatott, továbbá, hogy a régebbi, de Szentendre városát erősen meghatározó leletgyűttesek is szerepeljenek. A tárlaton tehát a kulcspontri, reprezentatív elemek mellett (Ulcisia Castra) a múzeum régészeinek újabb kutatási témái kaptak helyet.

A kiállítás a szentendrei MűvészetMalom déli szárnyában kapott helyet, ahol a látogató elsőként egy nagy méretű, a vármegyét ábrázoló térképet vehetett szemügyre, amely a kiállításban szereplő más-más korú lelőhelyek térbeli elhelyezkedését szemléltette. Így a látogató eldönthette, hogy a Duna folyót szimbolikusan két függőnysorral imitáló folyosó keleti (Alföld) vagy nyugati (Dunántúl) oldalán kezdje meg a tér felfedezését. A képzeletbeli folyót a vékony anyagra kétoldalról vetített vízmotívum tette élethűvé (2. kép). A látványos installáció Petrik Zsolt kiállításrendező munkáját dicséri. A harmadik választható úton a látogató a Duna képzeletbeli folyását követve eljuthatott az annak végében elhelyezett tárlóhoz, ahol a Visegrád térségében a folyóból előkerült tárgyakból készült válogatást tekinthette meg.

A dunántúli részen kiemelt szerepet kapott Szentendre, ahonnan két téma jelent meg a tárlaton: az elmúlt évtizedekben feltárt római, valamint a közelmúltban kiásott avar kori temető leletanyaga (3. kép). A római korban Szentendre környéke katonai szempontból jelentős szerepet töltött be, itt épült fel ugyanis a limes egyik segédcsoport-tábor, Ulcisia Castra. A tábor polgári település vette körül, ahonnan már évtizedek óta látnak napvilágot a katonák hozzátartozóihoz, kereskedőkhöz és kézművesekhez köthető temetkezések, különböző tárgyi emlékek. A kiállítás egyik célja volt, hogy a helyi közösség megismerhesse a castrum feltárásai során előkerült több ezer leletből álló gyűjtemény kisebb, de annál érdekesebb válogatását: bélyeges terra sigillatákat, kisgyermek lábának vagy állatok mancsának lenyomatát megőrző tegulákat, vagy a 2. századtól egészen az 5. század elejéig használt érméket. Jelentős érdeklődés övezte a táborról készült rekonstrukciós animációs filmet is (Salisbury Kft.). Napjainkban a szentendrei skanzen területén található villa rustica korai feltárásaiból származó, Trierben gyártott, ún. igés ivókészletet, továbbá két, kőlapokból összeállított, kőkoporsós temetkezés leletanyagát is bemutattuk, amelyek két felnőttnek és két gyermeknek adtak végső nyughelyet. A sírokban Gorgó- (Medúza-) fő ábrázolásos veretes öv, hagymafejes fibula, csont karperec, poliéder alakú üveggyöngyökkel díszített bronz karlanc, bronz nyaklanc, üveggemmával díszített gyűrű, valamint üvegpalackok és pohár is volt.

Az avar korból egy nemrégiben a belvárosban feltárt temetőrészletet, és a korszakra igen jellemző lovas temetkezések egyik típusát mutattuk be. Egy ló sértetlen állapotban előkerült, önálló temetkezését

igyekeztük reprodukálni annak megfelelően, ahogyan az a terepi munka során előkerült. A fiatal kanca rozettás díszű veretekkel ékesített hámot viselt. A lóról szemléltetésképpen életnagyságú grafika készült.

A dunántúli részt további, partner intézményekkel és civil kutatókkal közösen végzett projektek eredményei színesítették. Pilisszentiván térségében a korábban megkezdett kutatásokat az elmúlt években az ELTE BTK Régészettudományi Intézete folytatta. A bemutatott 1–2. századi leletanyag különleges, ugyanis a ritkán megfogható őslakos kelta bennszülött lakosság anyagi kultúráját és az egyre nagyobb teret nyerő romanizáció folyamatát remekül illusztrálja. A bemutatott leletanyagok közül kiemelkedett egy „NV” felirattal ellátott marhabillag, kabóca (cikáda) alakú fibulák, valamint egy bogyós gyümölcsöt ábrázoló kerámiapecsétlő.

Az Árpád-korban és a késő középkorban a mai Nagykovácsi, Remeteszőlös és Solymár települések által közrefogott erdős területen jelentős külszíni ércbányászati tevékenységre és a nyersanyag helyszíni megmunkálására utaló nyomokat sikerült azonosítani. A bányászathoz és feldolgozáshoz társítható bemutatott leletek mellett a munkát végző hétköznapi emberek viseleti elemeiből is láthattunk egy kisebb válogatást.

Páty térségében az utóbbi években nagyfokú raktárfejlesztés indult meg. A kiterjedt területen végzett földmunkák révén lehetőség nyílt a térség mikroregionális kutatására. A több régészeti korszak leletanyagát is őrző helyszínről kiemelkedtek az avar- és honfoglalás kori temetkezőhelyek. A kiállításon egy nemrégiben azonosított, jelentős sírszámú avar kori temető egyik férfi elhunytjának rekonstruált övgarnitúráját, valamint egy nő reprezentatív ékszeregyüttesét és viseleti elemeit lehetett megtekinteni.

Visegrád és környéke mindig jelentős szerepet töltött be történelmünkben. Az őskortól kezdve fontos felvonulási út, majd a római időkben és a középkorban is a Dunakanyar védőbástyája volt. Napjainkban számos civil és szakmabeli járja a környék erdeit és a Duna partját csaták, ostromok és legendák után kutatva. Alacsony vízállás esetén rendszeresen a bejelentések megfeneklett hajókról és Mária királyné 1526-ban elsüllyedt „kincsesgályájának” roncsairól. A rejtélyeket és képzeteket a Dunából előkerült leletek is táplálják, amelyből egy csokorral a kiállításon is találkozhatott az érdeklődő. Közöttük mamut fog, bronzkori és Árpád-kori kardok, ágyúgolyók, aranytányér és hajóalkatrészek is szerepeltek (4. kép). Egy másik tárlóban az elmúlt évek „szárazföldi” feltárásaiból is válogattak a Visegrádi Mátyás Király Múzeum régészei, amelyek a Sibrik-domb napjainkban is zajló feltárásának friss leleteit és a történeti városmag gazdag anyagát szemléltette.

A szimbolikus Dunán átkelve a vendég megérkezett Pest vármegye keleti felébe, ahol a Gödöllői-domb-ság, a Csepel-sziget és az Alföld északi kapujának térségére fókuszáltunk. A kiállítás egyik legsikeresebb látványeleme is itt kapott helyet: a Pécelen kirándulók által felfedezett jégkori gyapjasorrszarvú maradványai az iskolások között volt a legnépszerűbb. Az állatról barlangrajzot idéző, életnagyságú falfestmény készült, amely körül a kiállításon dolgozó régész kollégák is otthagyták kezük nyomát (5. kép). A MNM KK Természettudományi Múzeum jóvoltából az állat csontvázának egy részét is szemügyre vehették a

4. kép. Válogatás a Visegrádnál a Dunából előkerült tárgyakból (fotó: Deim Balázs)

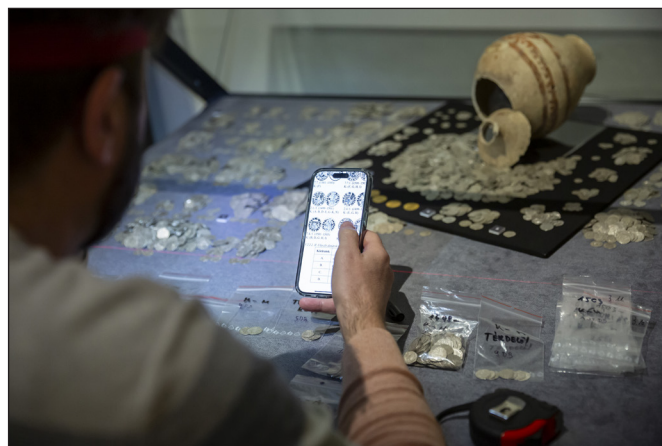

5. kép. A gyapjas orrszarvút életnagyságban megőrkítő falfestmény (grafika: Jakucs János, fotó: Deim Balázs)

látogatók, valamint olyan korabeli kőeszközöket is, amelyeket az állat vadászata és feldolgozása során használtak. Ezen kívül a Váci Tragor Ignác Múzeum közreműködésével további őskőkori kőeszközöket is bemutatunk.

Szigetszentmiklósról ismerjük a hangedényes kultúra egyik legnagyobb sírszámú temetőjét. A vegyes rítusú temető (korhasztásos, szórthamvas és hamvasztott urnás temetkezések) gazdag leletanyagából a kultúrának nevet adó, jellegzetes formájú és gazdag díszítésű harangedények és tálak mellett réz alabárd és török, csiszolt kő csuklóvédők, pattintott nyílhegyek, valamint díszített csont csüngők is helyet kaptak a tárlóban.

A kiállítás alföldi részéről több, a Községi Régészeti Egyesület önkénteseivel közösen folytatott felfedezés eredményeit mutattuk be. A tárlatban két, érmekből felhalmozott kincslelet is helyet kapott. Ceglédbercelen 121 db friesachi denárból álló együttes került elő. A záróveret 1235 és 1240 közé tehető, ezzel bizonyítva, hogy annak földbe kerülése a tatárjáráshoz köthető. Újlengyelben, a középkori Vatya településen az 1526-os török megszálláshoz és pusztításhoz kapcsolódóan egy 7251 darabot számláló késő középkori éremleletet találtak. Az érmekeket perselynek átalakított korsóban rejtették el, amelyben 7066 denár, 180 obulus, a római kori Lucius Verus császár denariusának egy példánya, valamint külön, bőrszénybe helyezve 4 aranyforint volt (6. kép).

6. kép. Az Újlengyel határában előkerült kincslelet tárlójának rendezése (fotó: Deim Balázs)

Az Újszilvásnál nemrégiben felfedezett nagy kiterjedésű lelőhely a bronzkortól egészen a középkorig lakott volt. A vitrinben felsorakoztatott válogatásban bronzkori tör, késő vaskori, emberfejet ábrázoló kisplasztika töredéke, római kori Ámor-szobrocska, késő avar kori állatfejes veret, honfoglalás kori csüngőtagos ruhaveret és középkori csillag alakú buzogányfej is helyet kapott. A legkiemelkedőbb tárgytipusok egy 5. századi kincsleletből kerültek ki, amely arany fülbevalóból és aranypénzekből állt. A korszakra vonatkozóan továbbá jelentős mennyiségű ún. Léva-Perse típusú bronzfibula is előkerült.

Az Árpád-kori és késő középkori, kora újkori falusias települések lakóinak mindennapjaiba engedtek betekintést a felszíni gyűjtésekből származó galgahévízi és hernádi leletegyüttesek, melyek a két település gazdagságáról és anyagi kultúrájának sokszínűségéről adtak tanúbizonyságot. A kutatások nyomán nemesfémű készült vésett fejű vagy kőbetétes gyűrűk, sárkányfejes S-alakú ruhakapcsoló, virágmintás pityke-

7. kép. A csévharaszi honfoglalás kori tárló rendezés közben (fotó: Deim Balázs)

8. kép. A Turáról származó előkelő szarmata leány temetkezése (fotó: Deim Balázs)

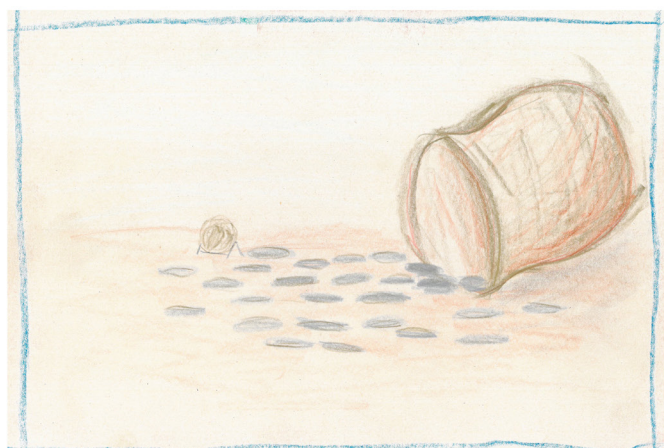
gomb, míg a liturgikus tárgyak közül kijeji típusú bronz erekletartó mellkereszt, limoges-i zománcdíszes kereszt zománclemeze és ólom zárándokjelvények kerültek felszínre.

A mai Kiskunlacháza területén a középkorban nyolc-tíz középkori falu állhatott, amelyek közül kiemelkedik Szentkirály. A 2010-es évek eleje óta tartó rendszeres és módszeres kutatásoknak köszönhetően temérdek mennyiségű középkori fémlelet és érme került innen elő. A találatok közül különösen jelentős egy 5 kg súlyú nyersvas tömb és ön-bronz öntvények, amelyeket a fémfeldolgozás során visszamaradt melléktermékeknek tekinthetünk, és fémfeldolgozó műhely maradványaira utalhatnak. Ugyancsak jelentős volt az a belső felén vésett figurális dísszel ellátott bronztál, amelyet feltételezhetően egy konfliktushelyzet miatt rejtettek el, és egy depólelet részét képezte.

Csévharaszt északi szélén, egy lankás dombháton került elő annak a 30-40 éves korában elhunyt honfoglalás kori nemesasszonynak a magányos temetkezése, akinek ruházatát tucatjával ékesítették az ezüstötvözetből készült, aranyozott kör és növé-

9. kép. Múzeumpedagógiai foglalkozásra készített kvízzjáték (készítette: György Gabriella, Sütő Tünde, Novák Levente)

10. kép. Múzeumpedagógiai foglalkozás során, iskolások által készített rajzok

nyi motívumos négyzet alakú díselemek. Ezek a veretek fejfedőt, ingnyakat vagy lábbelit is díszíthettek (7. kép). A sírból továbbá aranyozott, aprólékosan kidolgozott, „morva” típusú díszgomb és egy kék üvegbetétes gyűrű is előkerült, amely a bizánci ékszművesség remekéeként tartható számon.

A kiállításon láthatta először a közönség annak a Turán előkerült, 17-18 éves fiatal lánynak a rekonstruált temetkezését, aki sírmellékletei és viseleti elemei alapján a magyarországi szarmata kor korai, úgynevezett „aranyhorizontos” periódusában élhetett. A leány mellé kivételes szépségű ékszerek, ruházati díselemek és használati eszközök kerültek. Mellkasára szögleges tükröt, míg lábfejei végébe füstölőedényt, valamint a sír több pontjára is vödörcsüngőket és tengeri csigaházakat helyeztek. Nyakában több tucat gyöngyből fűzött nyaklánc és a már említett vödöröcskék miniatűr változataival díszített fémlánc lógott. Ékszeregyüttesét drótrátétes arany fülbevalópár, ezüsthuzal- és borostyángyöngy karperecek, gyűrűk alkották (8. kép).

Számos tárlatvezetést tartottunk az érdeklődő felnőtt és iskolás csoportoknak. A kiállításhoz kísérő programként múzeumpedagógusaink a fiataikorú látogatók számára változatos foglalkozásokat biztosítottak kvízzjátékok és más játékos feladatok segítségével (9. kép). A kiállításon tapasztaltakat a gyerekek az iskolában beszélgetések és rajzok formájában dolgozták fel (10. kép).

A kiállítás májusban zárt volna be, de a nagy érdeklődésre való tekintettel az intézmény egy hónappal meghosszabbította azt. Az anyag válogatásakor célunk volt, hogy a múzeumban dolgozó régészek és a számos önkéntes áldozatos munkájának gyümölcseit együtt, közösen arassuk le. A tárlathoz kapcsolódó konferencia kedvező lehetőséget biztosított azoknak a kutatási témáknak a közreadására is, amelyek a kiállítás tematikájába nem fértek bele.

Az eseményről számos pozitív visszacsatolás érkezett. Terveink szerint a „Folyó szeli ketté” című eseményt szeretnénk hagyománnyá fejleszteni, amelynek keretén belül határozott időközönként hasonló kiállítás és konferencia rendezésével szándékozunk jelentkezni az aktuális eredményekkel.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A jelen tanulmányban felsorakoztatott lelőhelyekről és a tárlókban bemutatott tárgyak összefoglalóiról készült rövid kivonatok a kiállítás rendezésében részt vevő régészek és civilek által készített szakanyagok felhasználásával történtek. A kiállításban az alábbi témákban szerzőként közreműködtek: Antoni Dániel – Jászberényi Mónika – Dr. Nagy Balázs: Újszilvás – egy különleges népvándorlás kori lelőhely; Boruzs Katalin – Kovács István: A Duna és Visegrád, valamint Húsz év régészeti kutatásai Visegrádon (2005-2025); Dr. Bóza Anikó: Szentendre a római korban; Décsi Enikő: Lovas temetkezések az avar korban; Felber Zsombor: Galgahévíz a középkorban; Giedl Dániel: Előkelő honfoglalás kori hölgy magányos sírja Csévharaszt határában; Jászberényi Mónika: Korai szarmata női temetkezés Turáról; Kovács Zoltán: Bányászat- és fémfeldolgozás Nagykovácsiban; Major Péter: Gazdag avar kori temető Pátyról; Dr. Markó András – Zandler Krisztián: A paleolitikum leletei a Gödöllői-dombságban; Dr. Nagy Balázs: Éremlelet a mohácsi vész idejéből; Patay Róbert: A Harangedény-kultúra és a kora bronzkor (Kr.e. 2600-2000/1900); Rékai Borbála: Fémleletek a középkori Hernád településről; Rácz Laura: Ceglédberceli tatárjárás kori kincslelet; Dr. Rácz Tibor Ákos: Kiskunlacháza térsége a középkorban; Dr. Simon Bence: Kora császárkori település Aquincum hátsó részében.

A cikk szerzői, egyben a kiállítás kurátorai ezúton mondanak köszönetet a kiállítás és a konferencia sikeres megvalósításában közreműködő számos kollégának, barátoknak, így a Ferenczy Múzeumi Centrum összes munkatársának, a Községi Régészeti Egyesület civil kutatóinak és önkénteseinek, az együttműködő egyetemek, intézetek és múzeumok dolgozóinak.

AJÁNLOTT IRODALOM

Décsi, E. – Rajna, A. (szerk.) (2025). *Folyó szeli ketté. Régészeti kutatások Pest vármegyében*. (Absztrakt kötet). Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum.